

„Győztes az, aki megírja, hogy győzött”. Az alternatív történelemírás három lehetősége Székely Csaba *Az igazság gyertyái* című kötetében

SZABÓ RÉKA DOROTTYA

SZÉKELY Csaba. *Az igazság gyertyái. Történelmi színdarabok.* Budapest: Selinunte Kiadó, 2024. 286 p.

Történelem mint hatalmi és nyelvi konstrukció

A posztmodern teoretikusainak egyik legfontosabb egyetértése a hagyományos értelemben vett történelem – mint nyelvi formában létező, konszenzuson alapuló metanarratíva – konstrukció-voltára irányul. Jean-François Lyotard *A posztmodern állapot* című munkájában a posztmodernt „a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként”¹ határozza meg, vagyis azt állítja, hogy a posztmodern kor elutasítja, dekonstruálja a metanarratívákat. Az információáradatok korában a tudás fragmentálódása megkérdőjelezi az egyetemes igazságok legitimitását. Néhány évvel korábban Michel Foucault a történelemről mint a hatalom által meghatározott beszédstruktúrák váltakozásairól, mint különböző narratívák diskurzusáról ír, és megállapítja: „nem ugyanaz a történelem beszélődik el itt és ott.”² Felmerül az események diszkontinuus volta, problematikussá válik a szintézis lehetősége, megkérdőjeleződik a dokumentum mint olyan, és ezáltal megkérdőjeleződik a rekonstrukció lehetősége és létjogosultsága is.

Jacques Derrida több művében is problematizálja a rekonstruálhatóságot, valamint hangsúlyozza a jelentés instabilitását és a logocentrikus narratívák hatalmi beágyazottságát. Láthatjuk tehát, hogy a posztmodern a konvencionális történelemírásra nem lineáris, ok-okozati fejlődésként és dokumentumokkal igazolható egyetlen és objektív igazságként, hanem sokkal inkább valamilyen érdekek mentén mesterségesen kialakított szövegszerű interpretációként tekint, aminek kritikájával egyidejűleg megfogalmazza a kis történetek és a sokféle nézőpontok horizontális diskurzusának igényét.

Ezekkel a gondolatokkal összhangban, de már inkább praktikus és a jelen elemzés számára kézenfekvő nézőpontból közelít a témához Linda Hutcheon. A fikciós és a történelmi szövegek hasonlóságait kutatva megállapítja, hogy mindkét műfaj „[...] ereje inkább eredeztethető a valószerűségből, mint bármilyen objektív igazságból. Mindkettő narratív formáiban erősen konvencionális nyelvi konstrukcióként azonosítható, és nyelvük, valamint szerkezetük szintjén sem tekinthetők transzparensnek. Továbbá egyformán intertextuális természetűek, mivel saját komplex textualitásuk a múlt szövegeit használja fel.”³ Az analógiára és a két szövegtípus önkéntelen kölcsönhatására építve megalkotja a *historiográfiai metafikció* fogalmát, egy olyan posztmodern szöveges mű-

¹ Jean-François LYOTARD, „A posztmodern állapot”, ford. BUJALOS István és OROSZ László, in *A posztmodern állapot*, szerk. BUJALOS István, 7–145 (Budapest: Századvég Kiadó, 1993), 8.

² Michel FOUCAULT, „A tudás archeológiája”, ford. GÁNGÓ Gábor, *Pompeji* 3, 4. sz. (1992): 147–153., 146.

³ Linda HUTCHEON, *A Poetics of Postmodernism* (New York–London: Routledge, 1998), 105. (A saját fordításom – Sz.R.D.)

fajra utalva, ami a történelmi fikció és a narratív történelem kereteit áthágva, hangsúlyos önreflexivitással köztes közeget hoz létre. Az ilyen szövegek valós történelmi szereplőket és eseményeket mozgatnak (ezért historiográf), és – szemben a klasszikus, zárt reprezentációs szinteken működő történelmi fikcióval – ezzel egyidőben reflektálnak saját szövegszerűségükre, narratív struktúrájukra (ezért metafikció).

Székely Csaba 2024-ben megjelent *Az igazság gyertyái* címet viselő, három történelmi színdarabot egybefogó kötete az alternatív történelemírásra tesz kísérletet: ismert és kevésbé ismert mozzanatok, „nagy elbeszéléseket” ragad ki a magyar (de elsősorban erdélyi) történelemből, hogy új perspektívákon keresztül „kis elbeszélésekké” alakítsa azokat, s így rávilágítson ideologikuságukra. A kiadványban szereplő *Vitéz Mihály* sokrétűen ülteti át a fenti gondolatokat a gyakorlatba. Tekinthejtük historiográfiai metafikciónak, hiszen a történelmi tényeket úgy vegyíti fiktív elemekkel, hogy a szöveg közben végig tudatosan és kritikusan reflektál a történelem textuális és konstruált jellegéből adódó bizonytalanságokra. Ezeknek a szöveghelyeknek alapvetően két típusát írhatjuk le, explicit és implicit önreflexiókként.

Explicit önreflexió például a teljes hatodik kép, amiben a csatából visszatért, egyre hatalmasabb havasalföldi vajda, a román történelem egyik „nagy alakja”, Mihály hű(nek látszó) segítőjének, a kém Petrosznak diktálja a közelmúlt eseményeit.

MIHÁLY: [...] Később Mihálcsa bán és Makó György segítségével megtisztítottuk az országot a töröktől a Duna mentén, egészen a Fekete-tengerig, szerte az országban levágtunk belőlük vagy nyócezet.

PETROSZ: (*felnéz*) Ne legyen tíz, jóuram?

MIHÁLY: Legyen. Tízezer törököt vágtunk le. Példánkat követte a moldo-

vai vajda is, ő is levágott az ő országában vagy tíz... nyócezet.

PETROSZ: (*felnéz*) Ne legyen hat?

MIHÁLY: Legyen. Kurva moldvaiak. [...]⁴

Az idézet nagyon világosan mutat rá arra, hogy a történelem nem az igazság – sokkal inkább egy lehetséges igazság. A szöveg az ironia eszközével úgy szünteti meg a történelem valóságghűsége kapcsán konvencionálisan felmerülő igaz–hamis dichotómiát, hogy teljesen kiforgatja azt. Nem látunk ellenpéldát, vagyis Petrosz mint az események egyetlen lejegyzője tanácsolja az objektivitáshoz közelítő, kvantitatív adatok meghamisítását. Ezek az adatok a mű jövőbeli és képzeletbeli, nem-megírt emlékezetében egyetlen és elfogadott igazságot közvetítő dokumentumként léteznek majd. Az igazság relativitása, jelen esetben tudatos manipulálása nem egy lehetséges opció, hanem az egyetlen lehetőség. Székely ilyen értelemben vett radikalizmus csúfot űz a nagybetűs Történelemmel, és rámutat annak működési mechanizmusára. Néhány sorral később ennél is közvetlenebb módon szembesülünk a történelemkritikával – a textualitással, nyelviséggel és az emlékezet alakíthatóságával kapcsolatban itt már egészen konkrétan, majdhogynem didaktikusan fogalmaz a szöveg.

PETROSZ: [...] Ám én inkább úgy vélem, hogy győztes az, aki megírja, hogy győzött.

MIHÁLY: De ha az emberek mást mondanak?

PETROSZ: Fő, hogy mi sikernek nevezzük, ami történt. Ha elég sokszor nevezük annak, így ül meg az emberek fejében. Aki pedig az ellenkezőjét állítja, azt hazug országgyalázónak fogják tartani.⁵

⁴ SZÉKELY Csaba, *Az igazság gyertyái* (Budapest: Selinunte Kiadó, 2024), 138.

⁵ Uo., 139.

Lyotard – a wittgensteini nyelvfilozófia és az austini performatív beszédaktusok tükrében – nyelvjátékok plurális és heterogén rendszereiként értelmezi a posztmodern világ működését. Nyelvjátékok alatt a verbális megnyilvánulások denotatív és konnotatív értelmezési lehetőségeinek játékát, a jelentés és a kontextus függvényét érti.⁶ Hutcheon pedig a historiográfiai metafikció legfontosabb praktikus eszközeiként az intertextualitást és a paródiát említi.⁷ Ezek a nyelvi-retorikai megoldások – ahogyan azt Lyotard is elmondja – a pragmatika szintjén keresendők, vagyis esetünkben ezek azok az eszközök, amelyek a *Vitéz Mihály* implicit történelmi önreflexióiként funkcionálnak.

Ezek az impliciten önironikus megszólalások a kritika és a humor szempontjából még hatásosabbak az előbbieknél, hiszen a cselekmény inherens részeként vannak jelen, és felszínes, kikacsintó utalások helyett a szöveg mély struktúrájában gyökereznek.

MATTHIAS: Van nekünk szadista pszichopata katonai parancsnokunk?

PETROSZ: Igen: Giorgio Basta.⁸

Matthias, az osztrák főherceg kérdése első sorban az utókor, vagyis – ha úgy tetszik – a befogadó jelenkorának távolságtartó és ítélethozó szemüvegén keresztül értelmezhető. A „szadista pszichopata” jelzők a metanarratív történelem látásmódját, kategorikus minősítését tükrözik. Ehhez hasonló funkciója van a következő replikának is, amiből szintén kiolvasható a szöveg ironikus öntudatossága:

ÁRUS: Olcsón adom, nagyságos uram!
Sőt, ha most megvásárolja, kaphat melléje leszállított áron egy filéző-kést is meg egy reszelőt is.⁹

⁶ LYOTARD, *A posztmodern...*, 24–28.

⁷ HUTCHEON, *A Poetics...*, 124–140.

⁸ SZÉKELY, *Az igazság gyertyái*, 171.

⁹ Uo., 120.

A bárdárus marketingszövegében könnyen ráismerhetünk a jelenkori kapitalizmus mechanizmusára, illetve egészen konkrétan a teleshop-műsorok egyik gyakori szófordulataira. A szövegben ez mellett számos másik olyan megnyilatkozást is látunk, amelyeknek aktuálpolitikai olvasata, a kortárs társadalmi berendezkedésre reflektáló interpretációja elkerülhetetlen. Székely drámájának nem áll szándékában azt az illúziót kelteni, hogy valós történetet, szóról-szóra igaz történeteket rekonstruál. A szövegszerűsége való utalás, vagyis a hutcheoni metafikció ezekben a helyzetekben tehát valójában nem más, mint a tárgy nem feltétlenül brechti értelemben vett elidegenítése. A *Vitéz Mihály* egy olyan köztes, történelmen kívüli időben játszódik, ahol a (feltételezett) tények nemcsak hogy párbeszédet folytatnak a fiktív (vagy legalábbis egy feltételezett másik univerzumból származó) elemekkel, de elválaszthatatlanul össze is forrnak – gondoljunk ezen a ponton a lyotard-i nyelvjátékokra. Ha mindezt a szövegszerűség és a történelem viszonyának szempontjából vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a fent elemzett részletek mind rájátszanak az úgynevezett történelmi hitelességre, azaz dekonstruálják a metanarratívát.

History vagy herstory – kinek a története?

Székely – nem csak történelmi tematikájú műveiben tetten érhető – dramaturgiai mechanizmusait hasonlították már Martin McDonagh,¹⁰ Anton Pavlovics Csehov¹¹ és William Shakespeare¹² jól ismert eszköztárához is. Elemzésemnek nem áll szándéká-

¹⁰ GÖRCSI Péter, „Hogyan lett Leenane-ből Bányavidék?”, *Jelenkor* 57, 6. sz. (2014): 699–706.

¹¹ RADNÓTI Zsuzsa, „A pesti magyar komédia és Székely Csaba trilógiája”, *Jelenkor* 57, 6. sz. (2014): 696–698.

¹² Lásd például Kovács Bálint vagy Csáki Judit vonatkozó elemzését.

ban a dramaturgiai kérdések ilyen szoros, komparatív szemléletű vizsgálata, azonban a nőábrázolások tekintetében fontos szót ejteni a *Mária országa* nőalakjainak dramaturgiai funkcióiról. A székelyi dramaturgiáról általános érvénnyel elmondható, hogy megmutatja a Történelemből kimaradt, a nagy elbeszélésekből elhallgatott epizódokat, miközben a metanarratívák szempontjából lényegesnek ítélt történeteket (gondoljunk itt elsősorban a csatákra) kihagyja a cselekményből, de legalábbis jelentőségüket minimalizálva, a megjelenített képek közé szervezi őket. (Ezt a gesztust egyébként szintén tekinthetjük implicit történelmi önreflexiónak.) A konvencionális, metanarratív történelemírás szubjektív és ideologikus, patriarchális voltára világít rá többek között az egyes társadalmi csoportok, így például a nők mindenkori kihagyása is.

HORVÁTI: De mégis mit tudhat az ország vezetéséről egy ilyen... kislány?
(*Mária, aki eddig ült és Hedviggel „babázott”, most felemelkedik.*)

MÁRIA: Míg el nem érem a felnőttkort, szeretett édesanyám fog uralkodni a nevemben. Biztosítunk benneteket, hogy senki se fog kitúrni tisztsegeitekből. Horváti János bán, Lackfi István vajda, Palisnai János perjel, Bebek Imre bán [...] arra számítunk, hogy rátok támaszkodva uralkodhatunk békében és szeretetben. Mivel döntéseket nem hozunk a ti engedélyetek nélkül, lényegébe ti fogjátok kormányozni az országot.¹³

A dráma világának mindenkori rendjét így éppen egy nő nem-konvencionális helyzete ingatja meg: Mária örökös pozíciója egymásra halmozza a bonyodalmakat, rámutatva ezzel a patriarchális rend törékeny konstruáltságára. Kiforgatja és megkérdőjelezi a

működési struktúrát, kritikával illeti a társadalmi regulák mindenhatóság-illúzióját. Rávilágít arra, hogy a nőkkel szemben megfogalmazott társadalmi elvárások szubjektív, kirekesztő és lekorlátozó véleményeket tükröznek. A konfliktus tehát valójában nem más, mint genderkérdés. A szöveget szervező ironia azonban most is emeli a tétet: Mária, vagyis a nő esetleges hatalmi titulusa apja, vagyis a férfi előzetes rendelkezésének következménye. A *Mária országát* ilyen tekintetben egyébként leginkább a *Macbeth*-hez lehetne hasonlítani: úgy tűnik, mintha a háttérből a nők „mozgatnák a szálakat”, mintha a hatalom megszerzésére, fenntartására és kiterjesztésére a nők motiválnák a férfiakat. Ez azonban (Székely esetében egyértelműen) csak látszat, ami körvonalazza a nők tényleges pozícióját a metanarratívák tükrében. „A cím ironikus utalás egyszerre Nagy Lajos lányára, az apja által trónörökössé tett Máriára, és a magyar egyházi szövegekben gyakran a Magyar Királyság megnevezésére használt Regnum Marianum, vagyis Mária országa kifejezésre”¹⁴ – írja elemzésében Kiss Lóránt. A hangsúly az ironián van: Máriának ugyanis, ahogyan az a dráma cselekményéből és a fenti idézetből is kiderül, semmi beleszólása sincs „ország” ügyeinek alakulásába.

Louis Althusser szerint „az ideológia szubjektumokként szólítja meg az egyéneket.”¹⁵ Vagyis az ideológia csakis akkor képes működni, ha az egyének – vagy talán még pon-

¹⁴ Kiss Lóránt, „Két nevetés között egy harmadik”, *Revizoronline.com*, 2022. máj. 13., hozzáférés: 2025.07.03.,

<https://revizoronline.com/szekely-csaba-maria-orszaga-szegedi-nemzeti-szinhasz/>.

¹⁵ Louis ALTHUSSER, „Ideológia és az ideológiai államapparátusok”, ford. LÁSZLÓ Kinga, in *Testes könyv 1.*, szerk. KIS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, 373–412 (Szeged: Ictus Könyvkiadó – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996), 401.

¹³ SZÉKELY, *Az igazság gyertyái*, 10.

tosabb, ha azt mondjuk: létező dolgok – nyelvi-
vileg determináltak, megragadhatók, beka-
tegorizálhatók. Az interpelláció működteti
tehát az ideológiát. A dráma fő konfliktusá-
nak alapját – ahogyan arról már szó esett –
az adja, hogy Nagy Lajos fiúutód nélkül halt
meg, ezért halála előtt rangidős lánygyer-
mekét, Máriát jogilag fiúvá, azaz fiúként
megszólíthatóvá tette. A különféle politikai
pozíciókat betöltő, „tablószerű”¹⁶ szereplők
az alábbi részletben ezt vitatják.

LACKFI: Mária a jogos örökös.

HORVÁTI: Ha fiú volna. De mivel nem fiú...

LACKFI: De fiú!

HORVÁTI: Hogy volna fiú, ha egyszer jány?!

LACKFI: Lajos azt mondta, hogy nem jány!

HORVÁTI: Attul még jány!¹⁷

A felszíni humor mögött komoly
episztemológiai kérdéseket érzékelhetünk.
Az idézetből kiolvasható a nyelv és a materi-
ális valóság olyan egybefonódása, amiben
John L. Austin és Judith Butler performa-
tivitás-fogalma ötvöződik. Austin a *Tetten
ért szavakban* a *performatívum* fogalmának
bevezetésével azt állítja, hogy valaminek a
mondása révén a megszólaló minden eset-
ben cselekszik is.¹⁸ Butler a *performativitás*
alatt a társadalmi konstrukciókra világít rá,
arra, hogy a társadalmi viselkedés nem más,
mint a társadalom által kikényszerített sze-
repek eljátszása.¹⁹ Ez szemben áll azzal a
gondolkodással, ami az austini elméletből

rajzolódik ki: Austin az intenció felől ellen-
őrizhető, úgynevezett sikeres performatívu-
mokról beszél, amiknek logikus feltétele a
stabil és konstans én – ezt cáfolja Butler. A
két elgondolás láthatóan bár több ponton is
ellentétes, de legalábbis egymástól különbö-
ző dolgokat állít, a *Mária országában* a kettő
találkozik: Mária fiúnak vagy éppen lánynak
nevezése és a valóság viszonya kapcsán fel-
merül a beszédaktusok sikerességének kér-
dése. Ha figyelembe vesszük, hogy a be-
szédaktus-elmélet stabilan definiálható szub-
jektumokkal operál, akkor a Mária-szobjek-
tum esetében a fent idézett, őt férfinak cím-
kéző beszédaktusok sikertelenek. Ezzel
szemben, ha szem előtt tartjuk, hogy „a per-
formatív aktusok hatalmi beszédformák”,²⁰
akkor azzal, hogy Nagy Lajos jogilag fiúként
definiálja Máriát, a beszédaktus sikeres. But-
ler teóriája szerint viszont a „szubjektum”
fluid és változékony, „instabil, és soha nem
lehet teljes”,²¹ így szavakkal valójában le sem
írható. A társadalmi nemre, vagyis a gender-
re performatív gesztusok sorozataként te-
kint, ahol az alany „soha nem foglalhatja el
teljesen azt az ideált, amelyet elvileg meg-
kellene közelítenie.”²² Máriát a dráma sze-
replői megpróbálják ilyen, társadalmilag kó-
dolt szubjektumként értelmezni, de az ösz-
szeegyeztethetetlen tényezők miatt lény-
verbálisan és ennél fogva ideologikusan meg-
ragadhatatlan marad. Ugyanezt a problémát
fogalmazza meg tömören, a lényegre ráta-
pintva a történet Annája is:

ANNA: Ha fiúnak hívják, fiúvá változik?²³

Az althusser-i ideológiakoncepcióhoz vissza-
térve, ha távolabbról vizsgáljuk a szöveget,
láthatjuk, hogy az tulajdonképpen több szin-
ten is az ideológia mechanizmusát leplezi le.

¹⁶ KOVÁCS Bálint, „»Magyarország egy vágó-
híd, csak sokkal több benne a marha«”,
Hvg.hu, 2022. máj. 7., hozzáférés: 2025.07.03.,
https://hvg.hu/kultura/20220507_szekely_cs_aba_maria_orzaga_kritika_alfoldi_robert_s_zegedi_nemzeti_szinhez.

¹⁷ SZÉKELY, *Az igazság gyertyái*, 9.

¹⁸ John L. AUSTIN, *Tetten ért szavak*, ford.
PLÉH Csaba (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990).

¹⁹ Judith BUTLER, „Kritikus queerség”, ford.
SÁNDOR Bea, *Theatron* 4, 2. sz. (2003): 84–97.

²⁰ Uo., 85.

²¹ Uo., 86.

²² Uo., 90.

²³ SZÉKELY, *Az igazság gyertyái*, 18.

Dekonstruálja a sokszor természetesnek vélt társadalmi berögződéseket – így azt, hogy a nők alkalmatlanok egy ország vezetésére, valamint azt, hogy a szubjektum egy körvonalazható, stabil entitás. Nagy Lajos, aki a cselekmény idejében már nem él, egy pusztán politikai célzatú, hatalomorientált gesztussal rengeti meg az egységes szubjektum képét. Székely iróniája ezzel ismét kiforgatja az ideológiát, és megmutatja, hogy a hatalom alkalomadtán a saját törvényeit is könnyűszerrel ignorálja. Az interpelláció egyszerre minden és semmi: a nyelv performatív ereje egyszerre épít és rombol. A *Mária országa* olyan alternatív történelemírási kísérlet, ami a nyelv alkotóerejét teszi próbára, hogy ezzel felhívja a figyelmet a történelem metanarratívájának nemi egyenlőtlenségeire. Ebben pedig a *Vitéz Mihály* implicit önreflexióihoz igen hasonló (ön)ironikus eszközkhöz nyúl, amikor a kritikát úgy állítja a történet középpontjába, hogy közben a probléma közvetlenül és expliciten szinte teljesen reflektálatlan marad.

Történelem és identitásai

A „többes identitás, a többszörösen elidegenített nézőpont”²⁴, mint azt eddig is láthattuk, a szerző szövegeiben általános érvénynyel, hangsúlyosan jelen van. Az *igazság gyertyái* című, a romániai magyar falurombolások ikonikus helyszínén, Bözödújfaluban játszódó, Horthy-korszakbeli családtörténet viszont kifejezetten erre, az identitás és a társadalmi események kölcsönhatásaira fókuszál. Vallási szempontból rendkívül heterogén a közeg, amiben a cselekmény zajlik: „katolikus, református, unitárius,

görögkatolikus, zsidó és szombatos”²⁵ egy közösségként éli itt mindennapjait. A középpontban a szombatos Kovács családot látjuk, akiknek felekezetéről már a szöveg epilógusában kiderül, hogy nehezen bekategorizálható, köztes vallási csoportról van szó.

SÁRA:[...] Akiket betérített a szombatoságba, azokat a többi keresztények úgy nevezték, hogy „zsidók”, merthogy keresztény létükre zsidó szokásokat követtek. A zsidók viszont denevéreknek hívták őket, mert az se nem egér, se nem madár. [...]”²⁶

A politikai hatalom és a szubjektum megalkotása közötti althusseri összefüggést ebben a szövegben mindenekelőtt Kovácsék kapcsán figyelhetjük meg. A visszacsatolást követően Bözödújfaluba ellenőrök érkeznek azaz a szándékkal, hogy felmérjék, „mennyire zsidók” az ottani szombatosok. A hatalomra nézve a család fenyegetést és veszélyt jelent, hiszen identitásuk szembeütően mozaikszerű. Székely ismét az ideológia működését leplezi le ezzel a megoldással: a falubeliek hétköznapi élete szempontjából csekély jelentőségű vallási hovatartozást a fasiszta hatalom önkényesen, egészen életszerűtlen módszerekkel írja felül. Az alábbi idézet remek példája annak az Althusser-féle elgondolásnak, miszerint a szubjektumokat a hatalom hozza létre.

FERENC: Mert maguk csak vallásilag zsidók. Fajilag ősturáni szittyavér magyarok. Úgyhogy ideküldték a biztost, állapítsa meg, hogy micsodák maguk tulajdonképpen.²⁷

²⁴ SZABÓ-SZÉKELY Ármin, „Saját szemében idegenként”, *Színház.net*, 2018. szept. 28., hozzáférés: 2025.07.08., <https://szinhaz.net/2018/09/28/szabo-szekely-armin-sajat-szemeben-idegenkent/>.

²⁵ SZÉKELY, *Az igazság gyertyái*, 191.

²⁶ Uo., 191.

²⁷ Uo., 199.

Ez a mozaikszerű önmeghatározás a dráma központi konfliktusának alapja, ami az idő előrehaladtával egyre radikálisabb és általános érvényűbb lesz. Ennek ellenére már a cselekmény legelején találkozunk a szülő-gyermek páros vonatkozó nézeteltéréssel, amiből egyértelműen kiderül, hogy az identitás fogalma egyénenként egészen más jelentéssel bírhat, még abban az esetben is, ha látszólag ugyanarról verbális meghatározásról van szó.

SÁMUEL: Azok nem mi voltunk.

MÁRTA: Mi?

SÁMUEL: Akik Egyiptomból kijöttek. Mi Etelközből jöttünk be a Kárpát-medencébe.

MÁRTA: Lehet, hogy Etelközből jöttünk be, de Egyiptomból jöttünk ki.

SÁMUEL: Egyiptomból a zsidók jöttek ki.

MÁRTA: És mi mik vagyunk?

SÁMUEL: Székelyek.

MÁRTA: S nem vagyunk véletlenül zsidók is?

SÁMUEL: Zsidók vagyunk, de nem úgy, ahogy a... zsidók.²⁸

Többek között az althusseri interpellációt és a foucault-i diskurzuselméletet tovább gondolva Stuart Hall az identitást egyfajta folyamatként, folyamatos változásként definiálja.²⁹ Rámutat arra, hogy a hétköznapi, hagyományos értelemben vett identifikáció „[...] úgy alakul ki, hogy az egyén felismer valamifajta közös eredetet vagy sajátosságokat saját maga és más egyének, csoportok vagy eszmék között, aminek következtében organikusan kialakul benne a szolidaritás és a lo-

jalitás azok irányába.”³⁰ Vagyis az identifikáció olyan társadalmi mechanizmus, ami változatos szempontok alapján bekategorizálhatóvá teszi az egyéneket (ilyen szempontból Hall definíciója nagyon hasonló az Althusser-féle szubjektumkonstrukcióhoz). Az identitás tehát nem más, mint reakció a társadalmi változásokra vagy történelmi eseményekre, „szélsőséges történelmi beágyazottságnak van[...] alávetve, és állandóan változ[ik] és alakul[.]”³¹

Az *igazság gyertyái* nem csak a mozaik-identitásokat, de az egyes karakterek identitásváltozásait is ábrázolja. A kiváltó ok természetesen a holokausz – a zsidók egyre fokozódó jogvesztése a Kovács család minden tagjára más hatást gyakorol. Székely megmutatja a társadalmi történések és az identitás változása között fennálló igencsak közvetlen kapcsolatot: Mózes, a családapa elsőként keresztelkedik meg, mond le a szombatista vagy zsidó hagyományok praktizálásáról, és hagyja el a családot. Márta szabálykövető zsidó anyja, az élete árán sem tagadja meg hitét. A fiatal és gyámoltalan Sára sodródik az árral, a vallás számára talán a családot, a biztonságot jelenti. Sámuel esetében láthatjuk a leghullámzóbb ívet, a cselekmény számottevő részében ugyanis rendkívül szkeptikus a zsidósággal kapcsolatban, meg is keresztelkedik, de végül a deportálás napján az általa oly sokszor megvetett anyjával tart a munkatáborba.

Láthatjuk, hogy a szereplők identitása nem esszenciálisan belülről fakad, hanem külső tényezők hatására diskurzuszerűen változik. A szövegben továbbá paradox módon minél nagyobb tétje van a vallási hovatartozásnak, annál inkább kiüresednek az azokat jelölő szavak. Hiába kezd el a dráma egy pontján a család egyik látszólagos barátja, a katolikus és konformista tanító Ferenc megjegyzéseket tenni Kovácsék zsidóságára,

²⁸ Uo., 193.

²⁹ Stuart HALL, „Who Needs 'Identity'?", in *Questions of Cultural Identity*, szerk. Stuart HALL és Paul DU GAY, 1–18 (London–Thousand Oaks–New Delhi: SAGE Publications Ltd., 2003).

³⁰ Uo., 2. (A saját fordításom – Sz.R.D.)

³¹ Uo., 4. (A saját fordításom – Sz.R.D.)

a hitbéli különbözőségek helyett ezekből kizárólag a hatalom identitásformáló mechanizmusa olvasható ki. Amikor Márta nem hagyja jóvá, hogy a tanító elvegye feleségül a nála harminc évvel fiatalabb Sárát, Ferenc csak ennyit mond:

FERENC: (*halkan*) Zsidók.³²

Ez a dramaturgia szintjén egyébként igen jól működő feszültségforrást jelent: a cselekményben megjelenített fasiszta diktatúra radikalizálódása a szavak szemantikai kiüresedését hozza magával. Ahogyan a *Vitéz Mihály* a metanarratív történelem, a *Mária országa* a társadalmi nem, úgy *Az igazság gyertyái* a vallási-felekezeti identitás konstruáltságáról, azok pusztán nyelvi jelenségekként lehetséges értelmezéséről beszél – kiváló humorral.

*Alternatív történelemírás
mint az új nemzeti dráma lehetősége*

Radnóti Zsuzsa Székely Csaba *Bányavidék*-trilógiája, illetve annak nagysikerű színházi fogadtatása kapcsán figyelni meg, hogy a pesti magyar színházakban

„a humorba és a távolságtartásba, szatírába és lírába, realitásba és képtelenségbe ágyazott, több dimenziós közép-európai komédia-típus lett a korszerű, modern magyar színjáték legvirulensebb műfaja, amely talán a leginkább időtállóan tudta és tudja rögzíteni az elmúlt évszázad valós történelmi-társadalmi helyzetét és a magyar mentalitást, hol egyszerűbb komédiaszinten, hol távlatosabb tartalommal telítetten.”³³

A történelmi események ilyen drámai feldolgozására számos magyar példát mondha-

tunk, Molnár Ferencről kezdve, Örkény Istvánon keresztül Háy Jánosig.³⁴ Radnóti „pestinek” nevezi ezt a hagyományt, és mellette meghatározza az „erdélyi magyar küldetési dráma” irányát, ami a kisebbségi létet, az erdélyiséget boncolgatja Sütő András, Székely János és Páskándi Géza szövegeivel az élen. Székely Csaba munkásságában a két tendencia találkozik – a *Bányavidék* Radnóti szerint „napjaink erdélyi valóságából érkezik, de úgy, hogy abszolút érvényes az itthoni viszonyokra, a saját mindennapi, de gyökeresen és riasztóan megváltozott valóságunkra is.”³⁵

A trilógia után a szerző *Az igazság gyertyái* című történelmidráma-antológiában már a témaválasztás tekintetében is univerzálisabb témákat választ. A három történetnek bár evidens, hogy vannak erdélyi vonatkozásai (sőt!), azok mégis inkább a mindenkor magyar nemzetet alakító eseményekről számolnak be. Az ironikus és kritikus magatartás révén ezek a szövegek nem pusztán társadalom-, hely- vagy korrajzot festenek, hanem folyamatosan kérdések elé állítják a maga valóságában létező befogadót. Időn kívüli, mármár horizontálisan mindent látó perspektívája nem az egyes történelmi változásokra koncentrálnak, hanem azokra az aspektusokra, amik a metanarratívából kimaradnak. Mondhatjuk azt is, hogy a konkrét történetek ismertetése helyett azok elmondásának módjára helyezi a hangsúlyt. Ilyen tekintetben ezek a szövegek rendkívül fontosak, különösen egy olyan társadalomban, ahol az egyébként szintén konstruált társadalmi egység, a nemzet történeteit és történelmét politikai ideológiák sajátítják ki. Székely fragmentálja és – aktuális áthallásoktól nem mentesen – újraolvassa ezeket a históriákat, lerombolja a kultuszokat, és ezáltal közelebb hozza az akár száz évvel ezelőtti eseményeket is a kortárs befogadóhoz. Sokféle módzata lehetséges az alternatív történelemírásnak, Székely drá-

³² SZÉKELY, *Az igazság gyertyái*, 234.

³³ RADNÓTI, „A pesti...”, 696.

³⁴ Uo., 697.

³⁵ Uo.

mái többek között az elemzésben taglaltakat alkalmazza. Az ilyen szövegeknek nem céljuk a nemzeti identitás egységes és ennél fogva ideologikus definiálása, sokkal inkább annak lehetséges alternatíváit mutatják be. Akár azt is mondhatnánk, hogy az ilyen jellegű szövegek a jelenkor, a posztmodernt követő instabilitás korszakának nemzeti drámái.

Bibliográfia

- ALTHUSSER, Louis. „Ideológia és az ideológiai államapparátusok”, fordította LÁSZLÓ Kinga. In *Testes könyv 1*, szerkesztette KISS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, 373–412. Szeged: Ictus Könyvkiadó – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996.
- AUSTIN, John L. *Tetten ért szavak*. Fordította PLÉH Csaba. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- BUTLER, Judith. „Kritikus queerség”, fordította SANDOR Bea, *Theatron* 4, 2. sz. (2003): 84–97.
- FOUCAULT, Michel. „A tudás archeológiája”, fordította GÁNGÓ Gábor, *Pompeji* 3, 4. sz. (1992): 144–153.
- GÖRCSI Péter. „Hogyan lett Leenane-ből Bánnyavidék?”, *Jelenkor* 57, 6. sz. (2014): 699–706.
- HALL, Stuart. „Who Needs 'Identity'?” In *Questions of Cultural Identity*, szerkesztette Stuart HALL és Paul DU GAY, 1–18. London–Thousand Oaks–New Delhi: SAGE Publications Ltd., 2003.
- HUTCHEON, Linda. *A Poetics of Postmodernism*. New York–London: Routledge, 1988.
- KISS Lóránt, „Két nevetés között egy harmadik”, *Revizoronline.com*, 2022. máj. 13., hozzáférés: 2025.07.03., <https://revizoronline.com/szekely-csaba-maria-orszaga-szegedi-nemzeti-szinhaz/>.
- KOVÁCS Bálint. „»Magyarország egy vágóhíd, csak sokkal több benne a marha«”, *Hvg.hu*, 2022. máj. 7., hozzáférés: 2025.07.03., https://hvg.hu/kultura/20220507_szekely_csaba_maria_orszaga_kritika_alfoldi_robert_szegedi_nemzeti_szinhaz.
- LYOTARD, Jean-François. „A posztmodern állapot”, fordította BUJALOS István, OROSZ László. In *A posztmodern állapot*, szerkesztette BUJALOS István, 7–145. Budapest: Századvég Kiadó, 1993.
- RADNÓTI Zsuzsa. „A pesti magyar komédia és Székely Csaba trilógiája”, *Jelenkor* 57, 6. sz. (2014): 696–698.
- SZÉKELY Csaba. *Az igazság gyertyái*. Budapest: Selinunte Kiadó, 2024.
- SZABÓ-SZÉKELY Ármin. „Saját szemében idegenként”. *Színház.net*, 2018. szept. 28., hozzáférés: 2025.07.08., <https://szinhaz.net/2018/09/28/szabo-szekely-armin-sajat-szemeben-idegenkent/>.